

L'ESGLÉSIA I LES ESGLÉSIES EN ELS INICIS DEL DOMINI COMTAL A LA MARCA DE BARCELONA

Carolina Batet Company

En iniciar-se el segle XI, les fronteres occidentals del comtat barceloní pràcticament abracen ja tot el territori que conformarà la diòcesi de la catedral de Barcelona durant la resta de l'Edat Mitjana. Només als límits sud-occidentals del bisbat, allà on es constituïran les parròquies de Salomó (Tarragonès), Puigtinyós (actualment el poble de Montferri, Alt Camp), i Vilardona (Alt Camp), el domini comtal era aleshores encara poc consistent, tot i que aquestes terres ja eren assignades nominalment a algun dels castells termenats del Penedès (el Montmell i Castellví de la Marca).

En un altre treball he descrit la cronologia i les característiques del procés que incorporà al domini comtal les terres compreses entre el riu Llobregat i el Gaià, on centrarem ara el nostre estudi¹. Va ser un procés caracteritzat per la constitució progressiva i sistemàtica d'una sèrie de castells termenats que instrumentalitzaren l'exercici del poder en el territori i constituïren la base de la seva organització político-administrativa². Així, doncs, quan a finals del segle X s'assignen els límits dels castells termenats d'Albà³, el Motmell⁴ i Albinyana⁵, el bisbat barceloní ja pot reconèixer pràcticament tot l'espai de la seva jurisdicció, i més enllà d'aquesta línia les noves terres ocupades dependran eclesiàsticament del bisbat de Tarragona.

Aquest esforç expansiu ha generat, d'altra banda, una primerenca documentació medieval, que si bé no pretén informar-nos d'altres aspectes que s'escapin dels mecanismes que legitimen el nou ordenament polític establert, sí que ens permet de resseguir alguns dels trets que caracteritzà l'organització de la jurisdicció eclesiàstica en el mateix territori. Com que tant políticament com eclesiàsticament, comtat i bisbat engrandien els seus dominis sense que això significués la creació de cap divisió administrativa nova, a priori no caldria esperar massa elements diferencials respecte de la forma en què aquests s'organitzaven a la resta del territori barceloní. No obstant això, l'escrutini sistemàtic de la documentació publicada ens mostra com l'estratègia seguida per

1. Hem deixat de banda els termes catastrals de Cervelló i Aramprunyà perquè, pràcticament adscrits al *hinterland* de la ciutat de Barcelona, l'ordenació eclesiàstica hi segueix paràmetres diferenciats.

2. BATET, 1993.

3. MORERA, 1897, doc. 4.

4. CP, doc. 7.

5. CSCV, doc. 437.

la casa comtal a l'hora d'expandir el seu domini condicionà, entre altres coses, el ritme i el caràcter de l'organització de la jurisdicció eclesiàstica en aquestes terres.

Les primeres esglésies

Al costat de les esglésies castrals (de les quals parlarem més endavant), les primeres mencions explícites d'esglésies apareixen aleatòriament i tardanament en la documentació, bé en les afrontacions d'unes terres, bé per la signatura d'un acord entre particulars⁶. Moltes d'aquestes esglésies, la majoria, es perden en les escriptures, mentre altres apareixen més endavant com a sufragànies d'una altra església parroquial⁷ o esdevenen elles mateixes la parroquial del terme⁸. Les anomenem i deixem constància de la seva incapacitat –no gens circumstancial– per fer-se un lloc en la documentació dels qui acaben imposant les seves pautes de domini.

Sobresurt, però, l'elevat nombre d'esglésies pròpies que, disperses per tot el territori, hi perviuen almenys fins ben entrat el segle XI. La majoria apareixen adscrites a un alou, el titular del qual també és el propietari de l'església. Sovint es tracta del monestir de Sant Cugat (a Font-rubí, Masquefa o Capellades⁹), però també hi ha personatges laics, com ara a Valldossera (Montagut¹⁰) o a Viladellops (Olèrdola) on, quan l'any 992 el jutge Teudiscle testa l'alou que té a Sant Cugat, especifica que aquest inclou una església¹¹.

El més interessant d'aquestes esglésies pròpies –que Gaspar Feliu relaciona àmpliament amb les “necessitats de la reconquesta”¹²–, és la constància amb què s'adscriuen a petits espais de poblament concentrat, a vegades de llarga pervivència¹³. Ramon Martí ja ha destacat la importància que moltes esglésies sense parròquia pròpia haurien tingut en el desenvolupament posterior dels nuclis de poblament en aquesta zona i, basant la seva argumentació en l'abundant presència de topònims sacralitzats, escriu: “resseguir la fundació d'esglésies subsidiàries als termes de cada castell pensem que és una bona pista per a trobar els pagesos, instal·lats en aquests casos en les millors terres de conreu”¹⁴.

6. CSCV, doc. 342 i 454; LF, doc. 268; ACB, doc. 186; TC, doc. 5; RIBAS/ALTÉS, Apèndix 4, doc. 21; SEGURA, 1984, pp. 20–22.

7. CSCV, doc. 342 i 511.

8. SEGURA, 1984.

9. CDMS, doc. 24; CSCV, doc. 17, 509 i 635.

10. LLB, doc. 22.

11. CSCV, doc. 277.

12. FELIU, 1972, p. 161.

13. CSCV, doc. 27, 509 i 636; CDMS, doc. 24.

14. MARTÍ, 1992.

D'altra banda, el fet que les esglésies de Santa Oliva i Sant Salvador, a Calders, apareguin primerament amb el nom de basíliques, ha estat sovint utilitzat per a demostrar la possible pervivència d'esglésies visigòtiques al territori que estudiem. N'hi ha d'altres: a Banyeres, a Avinyonet, a Gelida, o al mateix terme d'Olèrdola, al lloc de Sant Pere Molanta¹⁵. A més a més, la possible antiguitat d'algunes de les esglésies del territori també la sostindrien els nombrosos castells que des del moment de la seva constitució són reconeguts en referència a l'advocació d'un sant: Sant Esteve de Castellet, Santa Oliva, Santa Perpètua, Sant Martí Sarroca, etc. En alguns d'aquests casos –més ben documentats que les petites esglésies envoltades *només* de pagesos– fins i tot hi ha proves que la relació del lloc amb el nom d'un sant és aliena a la constitució del castell. El topònim *Sant Martí* és inicialment associat a un riu, presumiblement el Foix¹⁶, i a Santa Coloma de Queralt, als confins del bisbat però ocupat en la mateixa dinàmica que les terres que estudiem, el nom de *Santa Coloma* és usat en les afrontacions del castell de Queralt des del mateix moment que aquest apareix en la documentació, l'any 976¹⁷, i sembla tenir més pes en l'organització posterior del poblament que la mateixa fortificació.

També aquí, efectivament, els senyals d'aquesta possible antiguitat de les primeres esglésies documentades s'entrellacen amb referències inequívokes de la seva relació amb el poblament. Així, l'església de Sant Martí apareix clarament identificada a un nucli de poblament amb construccions antigues, quan un document la situa *ad Parietes antigas, in loco que vocant ad ipso Palacio*¹⁸, i en localitzar unes terres al terme de Sant Esteve de Castellet, un altre escrivà recorre a una expressió semblant: *ad ipso Palacio ad ecclesiam s. Stephani*¹⁹. En aquest cas, a més a més, és interessant d'assenyalar que l'església de Sant Esteve, tot i donar nom al castell termenat, no és l'església castral sinó que, situada en un alou que Sant Cugat té als termes del castell, el seu propietari és el mateix monestir i no Unifret Amat, titular del castell²⁰.

Pel altre costat, cal pensar que la conquesta de la ciutat de Barcelona l'any 801 també suposà la restauració de l'església visigòtica de la Santa Creu, tot i que, tal com assenyala Ramon Martí, els seus titulars tingueren durant bona part del segle IX serioses dificultats per a fer prevaler els seus drets i exercir l'autoritat fins i tot dins els murs de la mateixa ciutat²¹. La mateixa font que

15. RESINA i URPI, 1992.

16. CSCV, doc. 313.

17. SEGURA, 1984, pp. 20–22.

18. CSCV, doc. 811.

19. CSCV, doc. 641.

20. CSCV, doc. 126 i 382.

21. MARTÍ, 1993.

utilitza Martí per a resseguir aquestes dificultats, el precepte atorgat l'any 878 pel rei Lluís al bisbe Frodoí²², delata la circumscripció dels dominis episcopals a les fronteres del comtat barceloní, que aleshores no s'estenia més enllà del Llobregat.

El creixement de la jurisdicció episcopal, que degué ser paral·lela a l'extensió dels dominis comtals i al territori que estudiem, es realitzà al llarg del segle X. Una cosa, però, és la restauració nominal de la jurisdicció episcopal, i una altra, la capacitat del bisbat per a materialitzar i, sobretot, uniformar aquesta jurisdicció. De fet, els trets d'aquesta uniformitat són difícilment resseguibles en la primera documentació medieval referent a aquests territoris on sobten, per exemple, mencions tan imprecises i efímeres referents a la seu com les dues *vilae episcopalis* dels termes de Geltrú i de Castellví de la Marca²³.

Les dificultats amb què es trobà la seu de Barcelona per a restablir la seva jurisdicció als territoris de la Marca recentment incorporats al domini comtal centraran d'ara endavant el nostre estudi. És, per tant, només en referència a aquest problema que hem cregut necessàries algunes pinzellades sobre les característiques de les primeres esglésies que documentem al territori.

En aquest sentit, el fet que esglésies de possible antiguitat conservin un clar significat respecte de l'organització del poblament en el moment de l'expansió comtal, no sols és un element important en la descripció dels territoris sobre els quals es realitza la restauració episcopal, sinó que en el marc del nostre treball qüestiona l'eficàcia de la seu a l'hora de fer prevaler els seus drets i vehicular les relacions entre les comunitats pageses i el poder central. Perquè no sembla, efectivament, que existeixi una relació entre aquestes primeres esglésies i el restabliment dels mecanismes de finançament del bisbat, on la tradició visigòtica sí que es veuria clarament estroncada pels efectes de la invasió islàmica de l'any 711, que afectà directament els mecanismes fiscals establerts pels monarques visigòtics fins i tot en àrees on el domini musulmà fou molt més curt que a les terres que ens ocupen²⁴. I com que en cap cas és tan clara la seva irrellevància respecte de la capacitat jurisdiccional de la seu, pensem que és en aquest sentit que cal interpretar les nombroses esglésies pròpies que hem documentat. Notem, a tall de referència, no sols el pes d'aquestes esglésies durant el domini visigòtic, sinó sobretot el tractament punitiu que van rebre en diferents concilis, els cànons dels quals condemnaven específicament les finalitats lucratives amb què eren erigides aquestes esglésies, perquè permetien als seus titulars d'apoderar-se de les rendes que

22. CC, vol. II, p. 68.

23. CSCV, doc. 364, 432, 552 i 730.

24. BARCELÓ, 1979; MARTÍ, 1988.

pertanyien segons els mateixos cànons a la diòcesi²⁵.

La percepció del delme

Paradoxalment, quan es constitueix la xarxa castral, el delme eclesiàstic constitueix l'única forma perceptible d'una fiscalitat d'origen públic al territori que estudiem.

El delme és una taxa consistent en una desena part de la producció que fou instaurada a finals del segle VIII a tot l'imperi carolingi quan el braç secular reconeix a les seus episcopals una part de la facultat recaptatòria de l'Estat. En general, als territoris de la Marca Hispànica s'introdueix com a percepció institucionalitzada a finals del segle IX relacionat amb l'establiment d'un entramat d'esglésies que cobreixen bona part del territori i a les quals el bisbe de la diòcesi assigna amb precisió els límits parroquials, aquells sobre els quals l'església té dret a percebre el delme²⁶.

En canvi, i en consonància amb les dificultats de la seu barcelonina per a exercir la seva jurisdicció a què fèiem referència més amunt, en la Marca del comtat de Barcelona el delme apareix des d'un bon principi sistemàticament assignat als drets castrals i sense que en la seva adscripció participi el bisbe²⁷. Aquest fet, però, no és estrany al comte, que sovint reconeix explícitament aquesta assignació i n'estableix les condicions²⁸.

L'assimilació del delme als drets castrals –que s'adscriuria perfectament a la manca de jurisdicció que atribuïem a les primeres esglésies– és resseguible documentalment des de mitjans segle X, quan el comte inicia la cessió dels termes castrals recentment constituïts als seus col·laboradors²⁹, i s'allarga fins, almenys, les darreres dècades del segle XI³⁰. És fàcilment documentable, d'altra banda, que existeix una relació directa entre el fet d'haver participat en l'ocupació d'un territori i el dret a percebre'n el delme, àdhuc en detriment dels interessos del bisbat. L'any 992, la seu de Barcelona ha de cedir l'usdefruit dels delmes i primícies de l'església castral de Sant Pere d'Avinyó a Sendred Mager en reconeixement de l'aprisió realitzada al lloc pel pare de

25. Concili de Lleida (546), cànon III; II concili de Braga (572), cànon VI. CVHR, pp. 56 i 83.

26. PUIGVERT, 1993.

27. L'única excepció la constitueixen els castells termenats del Montmell i Ribes, que, com veurem més endavant, formen part del patrimoni de la seu al territori i als habitants dels quals el bisbe Vives atorga una carta de població els anys 974 i 990, respectivament, reservant-se per a ell el cobrament de delmes i primícies (CP, doc. 7 i 10).

28. CSCV, doc. 130 i 452; ACB, doc. 232.

29. CSCV, doc. 130 i 331; LF, doc. 268; ACB, doc. 449.

30. CSCV, doc. 553; LLB, doc. 8 i 9; LF, doc. 251, 252, 272, 311, 324, 333, 334, etc.

Mager, el veguer Sendred³¹. Igualment, l'any 1045, quan Ramon Isimbert i la seva esposa Nevia donen l'alou que tenen al terme del castell de Santa Oliva a un altre matrimoni, l'escriptura de donació especifica que els delmes i les primícies dels alous treballats els hauran de donar els beneficiaris de la donació al castell de Santa Oliva (el titular del qual és el monestir de Sant Cugat), però seguidament estableix que de totes les garrigues que aquest matrimoni pugui rompre i cultivar, tant si són vinyes com terres, els senyors del castell els en donen la meitat *"et de ipsa decima qui inde exiit ipsam medietatem et de ipsam primitia qui inde exierit, totam ab integram"*³².

Cal fer notar en aquest sentit que el delme, una taxa proporcional aplicada a vegades a "qualsevol cosa que l'home pogués anomenar", i d'altres, a "tots els alous dels feligresos", o fins i tot a "tot el que aquests tenien"³³, és una imposició de fàcil recaptació, aplicable a qualsevol producte, fins i tot a una diversitat de productes, i amotllable a processos de treball diferents i també diversificats. S'adapta perfectament, doncs, a la realitat dels territoris de la Marca, on les escriptures evidencien una manca d'homogeneïtat en les formes d'explotació de la terra en el moment de l'expansió comtal. Al costat de les mencions de pagaments amb fruits propis dels conreus de secà (els cereals i la vinya³⁴), és evident, per exemple, que ja l'any 1013 el més valuós del terme de Santa Oliva són els estanys, dels quals Adalaïs i Sant Cugat es reparteixen els drets de pesca³⁵, i que l'any 974, al terme del Montmell, la caça i la ramaderia havien de ser un component important de l'economia pagesa del lloc, a jutjar pel nombre d'animals que se citen en la carta de població atorgada pel bisbe Vives als seus habitants³⁶. En un altre sentit, en estudiar els sistemes hidràulics de la vall del riu de Bitlles (Alt Penedès), Martí també ha fet notar l'existència, ja des del mateix moment de la conquesta, d'importants espais irrigats³⁷.

L'any 1958, quan Ramon d'Abadal publicava el seu treball sobre l'ocupació de les comarques d'Osona i el Bages³⁸, feia notar com l'organització eclesiàstica d'aquestes comarques es va fer coetàniament a la seva organització política i escrivia que, en aquest sentit, "tanta importància com la implantació d'una seu rectora tenia l'establiment d'una trama d'esglésies parroquials espargides i cobrint tot el país novament ocupat". A continuació restablia aquesta organit-

31. FELIU, 1972, doc. 99 i 100.

32. CSCV, doc. 583.

33. ORDEIG, 1990, p. 278.

34. CSCV, doc. 56; CP, doc. 5.

35. CSCV, doc. 452.

36. CP, doc. 7.

37. MARTÍ, 1991.

38. ABADAL, (1958), 1983, pp. 75-117.

zació parroquial a partir de les actes de consagració i dotació d'esglésies conservades als diferents arxius eclesiàstics³⁹. En una primera fase, es reconeix als castells sobretot la seva capacitat militar i d'ordenament polític, mentre les parròquies, en canvi, incideixen principalment en l'estructuració del poblament. D'aquesta manera, la jurisdicció política i l'eclesiàstica es reparteixen els papers en una mateixa empresa comuna i, tal com assenyala P. H. Freedman, en al cas del comtat d'Osona aquesta corresponsabilització beneficià àmpliament la seu de Vic, el patrimoni i el poder de la qual augmentà considerablement gràcies a les cessions realitzades pel comte des del mateix moment de la restauració del bisbat⁴⁰.

En el cas dels territoris de la Marca del comtat de Barcelona que ens ocupen, però, aquest repartiment no restà en un principi tan clar. Aquí l'expansió territorial fou directament conduïda pel comte de Barcelona i va beneficiar principalment l'aristocràcia militar que havia col·laborat en la seva política expansiva. Així, quan el territori s'ordena en districtes castrals, és a aquests magnats –la família vescomtal, els Santmartí, els Besora, els Cervelló, els Gurb– que el comte atorga la titularitat, legitimant sempre la cessió en l'aplicació del dret d'aprisió⁴¹ i reconeixent-los l'exercici d'una fiscalitat, la potestat de la qual recau en mans del comte perquè es refereix a un territori públic, però que ha estat comunament assignada a les seus episcopals⁴².

Fins i tot en la constitució del seu patrimoni, la seu de Barcelona va haver de lluitar freqüentment amb aquest grup de magnats, utilitzant les seves mateixes armes. L'any 1031 el bisbe Guadall dona el castell de Banyeres a Mir Llop Sanç, perquè fou el pare d'aquest qui havia edificat el castell i havia posat en cultiu el lloc. Tot i que el bisbe estableix a Mir Llop Sanç i els seus descendents el pagament d'un cens anual⁴³ i a fer el seu testament, l'any 1054, aquest reconeix tenir el castell de Banyeres gràcies a la seu, el mateix testament delata que és Mir Llop Sanç qui cobra el delme i les primícies de bona part de les terres del terme⁴⁴. Igualment, en atorgar la carta de població als habitants del castell de Ribes, el bisbe Vives legitima el seu domini sobre el lloc amb el mateix recurs que utilitzaren la resta dels magnats laics que s'apoderaren de la titularitat de la majoria dels castells: ells havien estat els qui

39. ABADAL, (1958), 1983, pp. 96–97.

40. FREEDMAN, 1985, pp. 30–66.

41. CSCV, doc. 452; MORERA, 1897, doc. 5; CP, doc. 6.

42. BATET, 1993, pp. 71–124.

43. RESINA i URPÍ, 1991, doc. 6.

44. RESINA i URPÍ, 1991, doc. 8.

aprisionaren per primera vegada el lloc⁴⁵.

Per la seva banda, en estudiar la constitució del patrimoni de l'església de la Santa Creu de Barcelona, Gaspar Feliu es queixa de la manca de documentació referent al Penedès on, fa notar, els interessos del bisbat es concentren gairebé tots al terme del castell d'Olèrdola, on la seu exerciria tant els drets que es deriven de la seva qualitat d'aprisionador com els que obté de la titularitat de l'església parroquial de Sant Miquel, a la qual eren adscrites un bon nombre d'esglésies sufragànies⁴⁶. Efectivament, és als termes d'aquest castell on la seu adquireix un nombre més important de propietats gràcies en bona part a donacions dels seus fidels⁴⁷. Però això s'explica principalment pel fet que durant el segle X el castell d'Olèrdola no va ser cedit a cap dels llinatges senyorials que coparen la titularitat de la resta de castells i, en mans del comte, l'església de Sant Miquel és única per la qual conservem una carta de dotació d'aquest segle⁴⁸.

Les primeres parròquies

A molts dels castells termenats constituïts, documentem una església associada, l'església castral, que presumiblement ha estat la institució legal per la qual el titular del castell s'assegurà la percepció del delme⁴⁹. Els titulars d'aquestes esglésies també ho són dels castells als quals s'associen, de manera que aquestes són traspassades i venudes juntament al castell i els drets que hi són assignats. A Masquefa, per exemple, quan l'any 963 el comte Miró ven a Ennec Bofill el castell, la venda inclou l'església de Sant Pere i els delmes i les primícies⁵⁰, i l'any 998, quan Ennec el cedeix al monestir de Sant Cugat a

45. CP, doc. 10. El Montmell, i Sitges i la Geltrú, subdivisions del d'Olèrdola, també són castells termenats de titularitat episcopal. Paral·lelament, altres institucions religioses, com el monestir de Santa Cecília de Montserrat o la seu osonenca, també adquiriren drets al territori que estudiem. La més important, però, va ser el monestir de Sant Cugat, que s'apoderà de la titularitat d'un bon nombre de castells beneficiant-se de les cessions realitzades pels magnats laics (Masquefa, LF, doc. 211, o Albinyana, CSCV, doc. 431), i de les concessions d'immunitat efectuades per reis i papes, que foren sistemàticament confirmades pel comte de Barcelona (Calders i Santa Oliva, CSCV, doc. 173, 382 i 412). A més a més, el monestir adquireix importants alous al llarg de tot el territori (CSCV, doc. 122, 173, 246 i 382), molts dels quals acaben definint un terme castral (LF, doc. 325; CSCV, doc. 277).

46. FELIU, 1972, p. 366.

47. MAS, 1909-1914, doc. 15, 16 i 17; CSCV, doc. 275 i 525).

48. IACDE, doc. 105.

49. CSCV, doc. 130 i 132; LLB, doc. 15; MORERA, 1897, doc. 5.

50. CSCV, doc. 130.

canvi del castell de Gelida, la cessió torna a incloure l'església⁵¹. Altres exemples evidents els trobem a Albinyana o a Piera⁵².

Els avantatges d'ordre fiscal adquirits per l'aristocràcia que havia fet efectiva l'expansió territorial expliquen el retard amb què es constitueixen les primeres parròquies. Aquesta és, d'altra banda, la clau de volta per a entendre les dificultats amb què es trobà la seu de Barcelona a l'hora de restablir la seva jurisdicció al territori. Segons l'inventari de les actes de dotació de les esglésies catalanes realitzat per Ramon Ordeig⁵³, al llarg del segle X només existeix per al nostre territori una sola acta de consagració, la realitzada per a l'església de Sant Miquel d'Olèrdola l'any 991⁵⁴, l'únic castell, com dèiem més amunt, el domini del qual recau amb tota seguretat en mans del comte fins ben entrat el segle XI⁵⁵.

Tampoc entre la resta de documentació publicada apareixen comunament esments de parròquies abans de la segona meitat del segle XI⁵⁶, moment en què situaríem l'inici de la constitució de la xarxa parroquial al territori que estudiem. Aleshores i fins al tombant de segle, es consagren les esglésies de Sant Miquel de Montserrat, Terrassola, Lavit, Castelldefels i Castellví de la Marca⁵⁷, i trobem citades entre la documentació les parròquies de Sant Miquel de Canyelles⁵⁸, Sant Esteve de Castellet⁵⁹, Sant Quintí de Mediona⁶⁰, Santa Margarida⁶¹, Sant Pere d'Avinyonet⁶², Pontons⁶³ i Sant Martí de Castellví⁶⁴.

Molt sovint l'assignació territorial d'aquestes primeres esglésies parroquials coincideix amb els límits reconeguts al castell termenat (la parroquia de Sant

51. CSCV, doc. 331.

52. CSCV, doc. 553; LF, doc. 325.

53. IACDE (*Revista Catalana de Teologia*, núm. 4, 5, 6, 9, 13 i 15).

54. IACDE, doc. 105.

55. Centrat en una anàlisi més global, Puigvert relaciona les dificultats per a resseguir amb claredat el procés d'introducció del delme a les terres que depenien de la seu barcelonina amb l'escàs nombre d'actes de consagració antigues que s'hi refereixen (1993, p. 122).

56. Al costat de la d'Olèrdola, només hem documentat abans d'aquesta data una altra parròquia, la de Sant Pere del castell de Masquefa, si bé, tal com dèiem més amunt, apareix sempre absolutament lligada al castell, amb què és traspassada repetidament (CSCV, doc. 130, 332, 382 i 412).

57. ORDEIG, 1990, p. 308.

58. LF, doc. 312.

59. CSCV, doc. 776.

60. AASA, doc. 174.

61. CSCV, doc. 888.

62. MAS, 1909–1914, doc. 1002.

63. LF, doc. 232.

64. CSCV, doc. 811.

Miquel és, segons l'escrivà d'un document de l'any 1066, vulgarment anomenada amb el nom del castell, Canyelles⁶⁵) i, ja en el segle XIII, rarament cap dels castells que havíem vist constituir-se al llarg del X no ha esdevingut el centre d'una parròquia⁶⁶.

És ben segur que el repartiment de la jurisdicció sobre la terra en el moment de l'expansió comtal ha de continuar tenint un pes rellevant en la distribució del territori en termes parroquials. És simptomàtic en aquest sentit, per exemple, que moltes dotacions de parròquies es realitzin en el marc d'un dels alous que el monestir de Sant Cugat ha obtingut en aquesta zona (a Avinyonet del Penedès⁶⁷, a Capellades⁶⁸, o a Monistrol⁶⁹) i que des d'un bon principi han restat al marge de la potestat castral⁷⁰. Però també seria equívoc pensar que aquesta és l'única variable que hi intervé. De fet, molts dels castells termenats se subdivideixen al llarg del segle XI en diverses parròquies, especialment a la depressió del Penedès, amb els castells d'Olèrdola, Castellví de la Marca, Sant Esteve de Castellet i Subirats al capdavant⁷¹, on també es desenvolupen els principals nuclis de poblament, àdhuc amb la creació de viles i ciutats. La correspondència, d'altra banda ben lògica, entre les àrees més densament poblades i aquelles en què apareix un nombre major de parròquies, a més d'esdevenir un criteri a tenir en compte a l'hora d'explicar les pautes que segueix l'establiment de la xarxa parroquial, delataria finalment perquè la denominació d'aquestes parròquies recupera molt sovint topònims documentats des de ben antic al territori. La *vila episcopale* de Castellví de la Marca, que apareix en les *Rationes Decimarum* de l'any 1279 com *ecclesia de Sabishal* (La Bishal)⁷², n'és un bon exemple, però succeeix el mateix –i la tria és aleatòria– a Sant Jaume dels Domenys⁷³ o a Santa Margarida⁷⁴.

Conclusions

En descriure la situació de l'església en els inicis del domini comtal a la marca de Barcelona, ens ha semblat que havíem de ser molt precisos a l'hora

65. LF, doc. 312.

66. RIUS, 1946, vol. I.

67. CSCV, doc. 382.

68. CSCV, doc. 278 i 794.

69. CSCV, doc. 173 i 509.

70. BATET, 1993, p. 92–97.

71. RIUS, 1946, pp. 12–13.

72. RIUS, 1946, p. 13.

73. CSCV, doc. 173.

74. CSCV, doc. 313.

de distingir entre la restauració nominal de l'església de la Santa Creu i la pròpia presència d'esglésies al territori, d'una banda, i l'establiment efectiu de la capacitat jurisdiccional reconeguda a la diòcesi, de l'altra. És aquesta distinció la que ens ha permès de resseguir les dificultats que, al marge de la presència d'altres elements que palesarien la influència del cristianisme en l'ordenament del territori, trobà el bisbe de Barcelona per a fer prevaler els drets que comunament eren assignats aleshores a les seus episcopals.

El precepte atorgat per Lluís el Tartamut l'any 878 al bisbe Frodoí havia reconegut a la seu barcelonina certs beneficis fiscals, com ara la tercera part del teloni, del portatge i del dret a encunyar moneda, que cal suposar que eren aplicables a tot l'àmbit territorial de la diòcesi, àdhuc a les terres que serien ocupades amb posterioritat⁷⁵. No hi ha, però, cap escriptura que ho confirmi, i el cert és que al llarg del segle X l'extensió del domini comtal sobre les terres de la Marca es va fer al marge dels governants carolingis, sense que aquests hi atorguessin mai cap benefici fiscal⁷⁶. D'aquesta manera, el comte de Barcelona va poder traçar amb independència la seva pròpia política de conquesta, a la vegada que gaudia de la potestat sobre uns territoris on, a parer seu, ningú no discutia la seva autoritat. Així, tal com hem exposat, va ser ell mateix qui basà el repartiment del poder en aquestes terres a l'aplicació de la normativa visigòtica del dret d'aprisió, i això li va permetre reconèixer la titularitat de la majoria dels castells termenats que es constituïren en el moment de l'expansió territorial als membres de l'aristocràcia militar que havien fet efectiva aquesta expansió.

En aquest context, la independència del comte respecte dels monarques carolingis no beneficià especialment els interessos de la seu barcelonina, no sols perquè va haver de guanyar-se la constitució del seu patrimoni amb els mateixos arguments que la resta de magnats laics⁷⁷, sinó sobretot perquè hi va veure limitat l'exercici de la jurisdicció eclesiàstica per l'adscripció sistemàtica de la percepció del delme als drets castrals, en darrer terme en mans de la noblesa que gaudia de la seva titularitat. És aquesta adscripció, d'altra banda, la que explica el retard amb què apareixen les primeres parròquies al territori, comunament no documentades fins a mitjans del segle XI.

Òbviament caldrà establir quins mecanismes determinen el repartiment de la recaptació del delme quan comencen a constituir-se les primeres parròquies. L'acta de dotació de l'església parroquial de Sant Marçal de Terrassola, a mitjans segle XI, però, il·lustra per on aniran els trets. Mostrant-nos el pro-

75. CC, vol. II, p. 68.

76. MARTÍ, 1992.

77. Simptomàticament l'any 996, quan el comte Miró de Barcelona redacta el seu testament, totes les cessions que realitza a la seu més enllà del Llobregat se circumscriuen als termes de Cervelló, Aramprunyà i Olèrdola (FELIU, 1972, doc. 44).

cés pel qual una església castral és adscrita finalment a la jurisdicció de la seu, especifica clarament que, els esposos Silveri Borrell i Ermessenda, en lliurar l'església al bisbe Guislabert també fan "dotalia et laudacionem et donacionem de decimis de omnibus nostris dominicaturis que habemus in termino de Terraçola"⁷⁸. Nogensmenys, la constitució de les primeres parròquies al territori coincideix amb un moment en què el refermament del feudalisme –i el conseqüent augment de la complexitat jurisdiccional– és paral·lel als esforços realitzats per Ramon Berenguer I per tal d'assentar la seva autoritat sobre les famílies senyorials que han crescut a recer del patrimoni adquirit amb l'expansió territorial del segle X⁷⁹.

78. IACDE, doc. 165.

79. BONNASSIE, 1981.

Sigles i referències bibliogràfiques

AASA

ALTURO, J.: *L'Arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200 (Aproximació històrico-lingüística)*, 3 vols., Barcelona, 1985.

ABADAL, R. d': (1958) 1983

Els Primers Comtes Catalans, Barcelona.

ACB

UDINA, F., *El Archivo Condal de Barcelona. Estudio crítico de sus fondos*, Barcelona, 1951.

BARCELÓ, M.: 1979.

"La primerenca organització fiscal d'al-Andalus segons la crònica del 754 (95/713(4)-138/755)", *Faventia*, 1-2, pp. 231-261.

BATET, C.: 1993

Castells termenats i estratègies d'expansió comtal a la Marca del comtat de Barcelona. Segles X-XI, Treball de Recerca inèdit, U.A.B., Bellaterra.

BONNASSIE, P.: 1981.

Catalunya mil anys enrere, vol. II, Barcelona.

CC

ABADAL, R. d', *Catalunya Carolíngia*, vol. II, 1926-1950.

CDSMS

BACH, A., *Col·lecció diplomàtica del monestir de Santa Maria de Solsona: el Penedès i altres llocs del comtat de Barcelona (segles X-XV)*, Barcelona, 1988.

CP

FONT i RIUS, J.M^a, *Cartas de población y franquicias de Cataluña*, 2 vols., Barcelona-Madrid, 1969.

CSCV

RIUS, J., *Cartulario de San Cugat del Vallés*, 3 vols., Barcelona, 1946.

CVHR

VIVES, J., *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, C.S.I.C., 1963.

FELIU, G.: 1972

El dominio de la sede de Barcelona, 800-1010, Tesi doctoral inèdita, U.B., Barcelona.

FREEDMAN, P.H.: 1985.

"L'era heroica de l'Església de Vic (886-1099)", *Tradició i regeneració a la Catalunya medieval*, Barcelona, pp. 30-66.

IACDE

ORDEIG, R., "Inventari de les actes de consagració i dotació de les esglésies catalanes", *Revista Catalana de Teologia*, 4, 1979; 5, 1980; 8, 1983; 9, 1984; 13, 1988; 15, 1990.

LF

MIQUEL, F., *Liber Feudorum Maior*, 2 vols., Barcelona, 1945.

LLB

UDINA, F., *El "Llibre Blanch" de Santes Creus*, Barcelona, 1947.

MARTÍ, R.: 1988

Els inicis de l'organització feudal de la producció del bisbat de Girona. Col·lecció diplomàtica de la Seu (anys 817-1100), Tesi doctoral microfilmada, U.A.B., Bellaterra.

MARTÍ, R.: 1991

"Sistemes hidràulics i poblament medieval a la vall del riu de Bitlles. Notícia dels primers resultats", *IIIer curs d'Arqueologia d'Andorra*, (en premsa).

MARTÍ, R.: 1992

"La primera expansió comtal a ponent del Llobregat", *Catalunya*

Romànica, vol. XIX, pp. 28–35.

MARTÍ, R.: 1993

“Concreció territorial del comtat de Barcelona”, (en premsa).

MAS, J.: 1909–1914.

Notes històriques del bisbat de Barcelona. Rúbrica dels Libri Antiquitatum de la seu de Barcelona, vol. IV, Barcelona.

MORERA, E.: 1897

Tarragona cristiana, Tarragona.

ORDEIG, R.: 1990.

Les dotalies de les esglésies de Catalunya, segles IX–XII, Tesi doctoral microfilmada, U.B., Barcelona.

PUIGVERT, X.: 1993

“La introducció del delme a la Marca Hispànica”, *Acta Medievalia*, 13, pp. 117–125.

RESINA, J.A. i URPI, M.R.: 1992.

“L'organització religiosa al Penedès”, *Catalunya Romànica*, vol. XIX.

RIBAS/ALTÉS: 1990.

RIBAS, R., *Història de Montserrat (888–1258)*, edició i notes a càrrec de F.X.ALTÉS, Barcelona.

RIUS, J.: 1946.

Rationes decimarum hispaniae, vol. I, Barcelona, C.S.I.C.

SEGURA, J.: 1984

Història de Santa Coloma de Queralt, Santa Coloma de Queralt, 1984.

